

אנשי ציפורי ואספסינוס

על שתי מטבעות של העיר ציפורי שבגליל, שנטבעו בשנת י"ד לנירון

מאת
מ. נרקיס

לעקיבא גוברין, חובב עתיקות ישראל — בן-גון — באהבת רעים

א.

בספרי מטבעות היהודים א' (תרצ"ו), פרסמתי לראשונה שתי מטבעות, שקריאתן עשויה היתה לסייע בידי חוקרי התקופה של שלטון רומי בא"י בפתרון של כמה בעיות היסטוריות, ובראש ובראשונה — לבירור אמיתות הדברים שיוספוס פלאוויוס מספר בספר חייו על העיר ציפורי שבגליל¹. שעה שפרסמתי את שתי המטבעות האמורות, שאחת מהן לא היתה ידועה כל עיקר, והאחרת — עדיין גמגמו החוקרים בקריאתה, היה בדעתי לשוב ולטפל עוד במטבעות הללו בפרוטרוט, אגב הנמקת הצעותי והבאת המקורות שעליהן סמכתי. אבל הזמן היה בעוכרי, ולא נפניתי לכך אלא עכשיו. ונתעוררתי לדבר משבא החוקר מר הנרי סיריג ופרסם את המטבע הלא-נודעת ופירשה פירוש שונה מפירושי².

ואלו שתי המטבעות שהיו לנגד עיני בשעה שכתבתי את ספרי

הנזכר:

א. *Æ*. 24 מ"מ; 8 300 גרם לוח א, ציור 1 והגדלה בצידו.

פנים. שתי קרני-שפע גדושות מצטלבות, וביניהן הקאדוקיאוס.

מסביב — הכתובת: — — — — — *CEIPΦOPHNOYECIIA* — — — — —

אחור. מעגל-חישוק, מוקף זר, קשור למטה בשנץ (*taenia*)

ובתוכו הכתובת בת חמש שורות:

(1) שם ע' 111, קורפוס 56, 57 וההערה, וכן לוח ה' ציורים 4, 5. עד כמה שידוע לי

הסיק רק חוקר אחד — א. שליט — את מסקנותיו מפרסומן של מטבעות אלה בספרו, "המשטר

הרומאי בארץ-ישראל" ע' 129, הערה 110.

(2) Henry Seyrig, *Irenopolis-Neronias-Sepphoris*. — *Numismatic*

Chronicle 1950. III-IV, p. 284-289.

— — / — — — — / ΚΛΑΥΔΙΟΥ / ΚΑΙΣΑΡΟ / C

באוסף בית-הנכות הלאומי בצלאל בירושלים

ב. Æ. 19 מ"מ; 8,900 גרם לוח ב, ציור 2 והגדלה בציורו.
פנים. במרכז המטבע — באותיות גדולות; SC. מעל להן — בהיפוך
— — — ΗΝΟCΙΡΗΝΟΠΟΙ: שרידי כתובת: CΕΠΦΩΡ
אחור. מעגל-חישוק, מוקף זר, קשור למטה בשנץ, ובתוכו הכתובת

בת חמש שורות: LAI / ΝΕΡΩΝΟ / ΚΛΑΥΔΙΟΥ / ΚΑΙΣΑΡΟ / C

באוסף בית-הנכות הלאומי בצלאל בירושלים.

בספרי הנ"ל אמרתי, ששתי מטבעות אלו נטבעו בציפורי, בימי
מלכותו של אגריפס הבן ובשנת י"ד לנירון קיסר, היא 68/67 לספ"ה.נ.
במטבע א' קראתי — מתוך הסתמכות על מטבע אחרת דומה (3):

CΕΠΦΩΡΗΝΟΥΕCΠΙΑ(στανου)
[ETO ΔΙ ΝΕΡΩΝΟC] [י"ד לנירון] אנשי ציפורין לאספ[סינוס?]

במטבע ב' צירפתי את הכתובת CΕΠΦΩΡ שבתוך אל הכתובת

שבקשת וקראתי: CΕΠΦΩΡΗΝΟCΙΡΗΝΟΠΟΙ[OC]

ותרגמתי: אנשי ציפורין לעושה-השלום. מפקק הייתי באות C
שלאחר CΕΠΦΩΡΗΝΟ, אם C היא ויש לקרוא CΕΠΦΩΡΗΝΟC, או E
היא, השייכת למלה שלאחריה — ויש לקרוא: EΙΡΗΝΟΠΟΙ. עכשיו נראית
לי הברירה השנייה, והנני נוטה לקרוא את כל הכתובת כך:

CΕΠΦΩΡΗΝΟ[v] EΙΡΗΝΟΠΟΙ[OC]

אותה שעה נמשכתי אחר הנחתו של היל (4), שמטבעות אלו נטבעו
בנירוניאס, בימי מלכותו של אגריפס הבן, והראיה שצד האחור שלהן
דומה למטבעות שנטבעו בשמו של המלך הוא במטבעת נירוניאס (5); הלכך
פרסמתין בספרי הנ"ל בתוך מטבעות העיר ההיא, היא קיסרי-פאניאס, או
קיסרי-פיליפי.

בינתיים באתי לכלל הכרה, שמטבעות אלו לא נטבעו בפקודתו של
אגריפס השני, ואין להן כל שייכות אליו, שהרי נטבעו בציפורי, או,

(3) באוסף קולונל מאסי, לפי קריאתו של היל: G. F. Hill, *British Museum*

.*Catalogue of Coins: Palestine* (= BMC) p. c pl. XLII, 3

.BMC p. 239, No. 5; Pl. XXVI, 8 (4)

.BMC, p. 239 Nos. 1-4; Pl. XXVI, 6, 7 (5)

לפחות, לשמה, ועיר זו לא היתה ברשותו של אגריפס מעולם. הואיל וכך אין מקומן של מטבעות אלו בספרי חלק א', וכבר שבתי וקבעתי אותן בתוך מטבעות העיר ציפורי בספרי על מטבעות הנכרים בא"י חלק ב', הכתוב עמי מאז, ואני עתיד להוציאן לאור.

ב.

והנה מצא עתה מר סיריג מטבע אחת הדומה למטבע ב' המתוארת לעיל, והוא מבקש להוכיח על סמך אותה מטבע, שבקרבת העיר נירוניאס היתה עיר ששמה אירינופוליס, היא ציפורי, ואף היא נקראה בשם נירוניאס. קריאתו של מר סיריג במטבע זו — ואותנו מעניין רק צד אחד שלה — (שהוא צד הפנים לדעתנו, ולדעתו צד האחור) היא:

פנים. במרכז המטבע באותיות גדולות S.C, ומעל להן בהיפוך:
 — — — NOLIPHNOΠOAI — — — NIAC, ומסביב: CEΠΦOP
 מר סיריג מציג לקרוא במטבע: Είρηνοπολι[των] או: Είρηνο-
 [ς]πολι. אלא שאינו יודע להסביר את האותיות NO הבאות לפני
 [E]IPHNOΠOAI, ואף הוא מהבהב בקריאת האותיות NIAC, שהוא קוראן
 ...νιάς, ומנסה להשלימן [Nερω] NIAC.

ברם מר סיריג, המביא את טופסי המטבעות מטיפוס א' שלנו, מפרסם אקוויואלנט של מטבע אחת מאוסף ואדינגטון, שיוחסה בשעתה בטעות על-ידי באבלון⁶ לאירינופוליס שבקיליקיה, ובכוחה של מטבע זו לסייע בידינו במקצת להשלים את קריאתה של מטבע א' שלנו, עם שאנו מסתייעים עוד בשני טפסים אחרים: זה של בריטיש מוזיאום⁷, שכולו שחוק, ואין לקרוא בו כלום, והטופס האחר — מאוסף מאסי⁸.
 המטבע של ואדינגטון — תיאורה הוא⁸:

פנים. מתחת לקרני השפע — — — EIPHNOΠ — — —
 מר סיריג מציג לקרוא, אגב השלמת שתי המטבעות, זו של וואדינגטון
 וזו של קול. מאסי: EIPHNOΠOAI CNEPONIACEΠ. והוא מפרש:
 CEΠ Nερωνιά[ς] [ς] Είρηνοπολι. מודה הוא שאינו יודע פירוש

E. Babelon, *Inventaire de la Collection Waddington* No, 4326 (6)

.B.M.C, p. 239, No. 5; Pl. XXVI, 8 (7)

B.M.C, *Lycaonia* p. IXXII fig. 3; 24 mm. 8, 80 grs. (8)

לאותיות CEII, ואף זו שהכתובת בחלק הימני של המטבע עדיין חסרה, חוץ לאותיות הראשונות EII.

מכל מקום מר סריג מציע לראות את המטבעות האלה כטבעות בעיר שנקראה בשם אירינופוליס-נירוניאס, והואיל ועיר כזו קיימת בקיליקיה המזרחית — אפשר היה לייחסן לעיר זו, אבל המציע מביא טעמים שונים מפני-מה אין לראותן כטבעות בקיליקיה: א. הסימן המצרי לציון השנה L — אינו מקובל אלא בתחום שהיה כפוף לפנים לשלטון התלמיים. ארץ-ישראל היא בתחום זה, אבל קיליקיה היא מחוצה לו. ב. אין הקאדוקיאוס בא בשום מטבע שמחוץ לארץ-ישראל לפני זמנו של אנטונינוס פיוס (עי' לקמן הערותי לעניין זה). ולבסוף—הזר ומעגל-החישוק שבתוכו קבועה הכתובת— ואף הכתובת עצמה — דומים כל כך למטבעותיו של אגריפס הבן בתקופת שלטונו של נירון⁹, שהם מפליגים מהן כל ייחוס אחר חוץ לארץ-ישראל. מפני כל הטעמים הללו מחליט מר סריג שבצדה של העיר פאניאס, שהיתה מכונה זמן ידוע גם בשם נירוניאס, היתה עוד עיר אחרת שהתייחסה אף היא על נירון ונקראה גם היא נירוניאס. ובעוד נירוניאס הראשונה, היא פאניאס, טבעה מטבעות מלכותיות של אגריפס השני ובהן תאריכי ימי מלכותו⁹ — סובר סריג, שנירוניאס השנייה שבאותה סביבה טבעה מטבעות, שנרשמו בהן תאריכי ימי שלטונו של נירון קיסר, לפי שהיא היתה נתונה לשלטון הקיסר ולא לשלטונו של המלך הנכנע. "העיר הזאת — אומר מר סריג — יכולה להיות רק אחת — והיא ציפורי. ציפורי לא היתה שייכת מעולם לאגריפס", והוא ממשיך: "כאשר נתן נירון, בראשית עלותו לכיסא הקיסרות, את טבריה—לאגריפס, נעשתה ציפורי לבירת הגליל הרומית: והיא, כנראה, שעת-כושר נאה להסב את שמה נירוניאס. בכל אותם הימים היתה העיר מבצר-עוז לכוחות הצבא הרומי".

ג.

קודם שאני בא לדון במטבעות אלו מבחינתי שלי, רצוני לציין שאני מסכים לכך שמטבעות אלו שתיהן נטבעו בציפורי, או במקום אחר לשמה של ציפורי. והרי בשעה שפרסמתין לראשונה בספרי, כבר קראתי בשתיהן את שם העיר ציפורי. אבל ברור לי, ששתי המטבעות קשורות במאורעות

⁹ קיימים שני תאריכים זה בצד זה במטבעות אגריפס, ועדיין לא נמצא פתרון להם,

ועי' הפרטים על כך בספרי א' הנ"ל ע"ע 35—38.

מיוחדים שאירעו בעיר זו, ויוספוס פלאוויוס תיארם בספריו, בייחוד בספרי המלחמות, ובפירוט מרובה — בספר חייו.

בראשונה אנסה לערוך תחזורת של הכתובות שבשתי הכטבעות לפי הטפסים השונים שפירסמו היל, באבלון, סיריג ושפרסמתי אני בספרי הנזכר, ואשתדל להשלימן על-ידי צירוף קטעי הכתובות הידועות לנו.

מ ט ב ע א. ממנה נשתיירו שלושה טפסים:

פ נ י ם. שתי קרני-שפע מצטלבות, וביניהן קאדוקיאוס ניצב.

מסביב — הכתובת:

1. משמאל: — — — — — ΟΔΙΝΕΡΩΝΙΑΣΕΠ — — — — — (10)

2. מעל לקרני-השפע משמאל: — — — — — (11)

— — — — — ΣΕΠΦΩΡΗΝΟΥΕΣΙΑ

3. מתחת לקרני השפע: — — — — — (12)

— — — — — ΕΙΡΗΝΟΠΟ

לפי מצב הכתובות בשלושת הטפסים האלה (13) אפשר לנו לצרף

כתובת כזו:

— — — ΝΕΡΩΝΙΑΣΕΠΦΩΡΗΝΟΥΕΣΙΑ — — — ΕΙΡΗΝΟΠΟ — — —

אני מנסה לקרוא:

[ΕΤ]ΟΔΙΝΕΡΩΝΙΑΣΕΠΦΩΡΗΝΟΥΕΣΙΑ — — — ΕΙΡΗΝΟΠΟ — — —

ולהשלים:

Ετω[υς] ΔΙ Νερω[ου] ΙΑ Σερωρη[ου] ουεσπα[σιανου]

Ειρηνοπο[λου]

לפי קוטר המטבע — עד 25 מ"מ, אפשר לקבוע בה, בשטח מהלך

של 85 מ"מ 42 עד 43 אותיות, ואם נביא בחשבון את חוסר הקביעות של

שיעורי האותיות בטביעות אלה, אפשר לומר שכל אות תופסת בממוצע כשני

מ"מ. בטופס 2 של מטבע זו יש לנו שני סימנים ברורים לשם העיר

(10) לפי המטבע של קול. מאסי, כקריאת היל. ועי' לעיל הערה 8.

(11) לפי המטבע של בית-הנכות הלאומי בצלאל בירושלים — מטבעות היהודים. קורפוס

56 ע' 111.

(12) לפי המטבע של ואדינגטון, לעיל הערות 6, 8.

(13) קיימים עוד טפסים אחדים שחוקים לגמרי או שטביעתם גרועה: חוץ למטבע

בבריטיש מוזיאום שנזכרה בהערה 4, נמצאת באוסף רייפנברג בירושלים מטבע זו שאין לקרוא

בה דבר, מפני טביעתה הגרועה. הפרופ' רייפנברג העירני על מטבע דומה במנזר אחד בנצרה

הניתנת לקריאה; אבל לא זכר את שם המנזר, וקשה היה לי לגלות לאיזה מנזר התכוון.

ולאספסיינוס, שלכבודו, או על ידו, או בהמלצתו, נטבעה מטבע זו. טופס 1, שתחילתו היא משמאל—מראה לנו את ההתחלה CEII שבטופס 2. לצערי, אין לקריאתו של היל¹⁴, ובייחוד להמשכה (NEPΩNIAC EIII κτλ) כל סמוכין. לפי קריאתי זו המטבע מספרת לנו, בשיבושי לשון, שבשנת י"ד לנירון, שהוא שנת י"א לציפורי, הקדישו (אנשי ציפורי) מטבע זו לאספסיינוס "עושה השלום". אמת שיש קשיי־דקדוק בקריאה זו ואף קשיי־השלמה, אבל מכל־מקום נראה לי, ששני קטעים של הכתובת שבמטבע א', לפי הטפסים 2, 3, ברורים הם ומסייעים להשערת.

ברם, מקווה אני שאוכל להוכיח, שגם במטבע ב' אין תוכן הכתובת אלא זה שבמטבע א'. לפי שעה יש בידנו שני טפסים ממטבע ב': האחד — באוסף בית־הנכות הלאומי בצלאל, והאחר — שפירסמו עתה מר סיריג. מטבע ב.

פני 5. במרכז באותיות גדולות: S.C. מעל להן — בהיפוך: CEIIΦΩP. מסביב — הכתובת:

1. בקשת למעלה: — — — — ANOIEPHNOΠOIOI

2. מסביב: NIAC — NOLIPHNOΠOIOI — — — — (15)

שתי הכתובות בשני טופסי המטבע כמעט שהן חופפות זו את זו, אלא שהאותיות NIAC שבטופסו של מר סיריג נראות לי, מכל מקום, לפי הציור, כקריאה מוטעית של — — CIAC — —. מר סיריג רואה את הסיגמה הכתובה כאן לעתים במשופע, ככרעה התיכון של האות N, ואילו לדעתי נתמוגו כאן האותיות CI. ושתי האותיות AC שלאחריהן הן כנראה AC, ואני מציע לקרוא כאן CIAC. כמו כן נראה לי שציורף האותיות ...ΠOIOI, אינו אלא ΠOIOI, ונתמוג הקו של I ראשונה והאות O שלאחריה. בתיקונים אלה, הכתובת היא: ANOIEPHNOΠOIOI — — — — CIAC — — — — ואני מציע לקרוא כך, אגב תוספת תחילת הכתובת מעל ל-S.C.: CEIIΦΩP[HNOYE]CIAC[I]ANOIEPHNOΠOIOY ולהשלימה:

Σεπφωρ[ηνον ουε]σπασ[ί]ανο[υ] Ειρηνοποιο[υ]

אף כאן קוטר של המטבע, שהוא בין 19—20 מ"מ, נותן לנו היקף של 62 מ"מ. כיון שהאותיות רחבות שלא כרגיל, יש לשער שהיתה הכתובת בת 22 אותיות, מלבד אלו שהשלמתין על־פי המטבע א'.

15) לפי המטבע שפרסם מר סיריג. עיי לעיל הערה 2.

(14) B.M.C. p. C

מרידה גלויה בקיסר, שגם בלאו-הכי עלול היה לשמור לו טינה על שמיצט להשגיח בו? 17).

והנה מעשה דומה במטבע שנטבעה בארץ-ישראל — בקיסרי. אף בה נטבעו באותה שנה — י"ד לנירון קיסר — מטבעות בשמו של הליגאטוס הרומי (legatus pro praetore) — אספסיינוס, שבאו בהן בצד הפנים שמו וראשו של נירון, ובצד האחור הכתובת:

.(18 EIII / ΟΥΕCΠΑ / CIANOY / KAICAPE / ΛΙΑ

ופירושו של דבר, שאנשי קיסרי אמנם טבעו מטבע זו לכבודו של נירון, אבל צירפו עמו את האפונים של אספסיינוס, וצא וראה שבאותה שנה נטבעו עוד טיפוסים אחרים של מטבעות בקיסרי¹⁹), ובהן אין שם הליגאטוס אספסיינוס נזכר כלל. נראה לי, שמותר לשער שמטבעות אלה שנטבעו בשנה אחת, י"ד לנירון, בשנת המרד — כולן סיבה אחת להן. כולן מחומר אחד קורצו — הברונזה שלהן פריכה, וטביעתן גרועה, וכולן נראות כאילו מבית-מלאכה אחד יצאו. לא רק צורת האות דומה בכולן, אלא גם הזר המקיף את הכתובת — טיפוסי במיוחד למטבעות אלו בלבד. דבר זה מלמדנו הרבה, רואים אנו שהאפונים, או ההקדשה, הטבועים במטבע של עיר, אין בהם משום מרידה במלכות ואף יודעים אנו הרבה מעשים דומים בשלטון רומי²⁰). מלבד זה בא הסימן SC להגיד לנו. שייטכן ומטבע זו דינה כדין מטבעות-הברונזה הממלכתיות שנטבעו באנטיוכיה ובהן אותו סימן SC בלא כל תוספת, והן ידועות לנו בצורה זו עד ימי קיסרותו של אספסיינוס עצמו²¹).

ה.

חוזרים אנו עתה לעניין ציפורי ומטבעותיה, הרי אנו יודעים שבאותה שנה ממש שנטבעו המטבעות הללו לכבודו של אספסיינוס, טבעו גם אנשי

17) במעשה המסופר שאספסיינוס נרדם בשעת משתה שבו קרא נירון משיריו, ומתוך

זוירות יתרה גזר אספסיינוס על עצמו גזירת גלות לזמן ממושך.

B M C, p. 16. Nos. 34-35, Pl. II, 15 (18

19) B. M C, p. 12, No. 1, p. 12, No. 5 ff.; p. 15, No. 30 ff.

פירוט אני מטפל בבעיה זו בספרי מטבעות הנכרים חלק ב', שאני עתיד להוציא לאור.

.H e a d, *Historia Numuorum* p. Ixvii (20

M o m m s e n, *Gesch. d. röm. Münzwesens* (Bln. 1860) p. 718 (21

קיסרי מטבע לכבודו, והיינו בשנת י"ד לנירון, שהיא 67/68 לספה"נ. וכיוון שבמטבע א' של ציפורי ניתן גם תאריך נוסף: שנת י"א (IA) למניינה של העיר, נמצא תחילת מניינה של עיר זו בשנת 56/57 לספירת הנוצרים. מניין זה של ציפורי, נחלקו בו החכמים, ועדיין לא הוכרע. גרץ בשעתו הציע מניין זה ממש⁽²²⁾, ושירר חולק עליו⁽²³⁾, אבל — ובכך חשיבות המטבעות שאנו דנים בהן — פלאוויוס בספר חייו⁽²⁴⁾, שם בפי יוסטוס איש טבריה, את הדברים האלה: "טבריה היתה תמיד העיר הראשה בגליל — וכן היתה עד ימי פליכס המפקח על יהודה⁽²⁵⁾ — עתה, הוסיף, נמצאים הם (אנשי טבריה) בכל רע, לפי שנירון נתנם במתנה לאגריפס הצעיר. ציפורי נטלה את שלטון הגליל חיש מהר, לאחר שקיבלה עליה את עול הרומאים —". הוזה אומר, שציפורי נעשתה בירת הגליל בשעה שניתנה טבריה לאגריפס. אימתי חל דבר זה? שני התאריכים שבמטבע א' שלנו מעידים ברור, ששנת י"ד לנירון היא שנת י"א לציפורי, כלומר שמניין זה מתחיל בשנת 56/57 לספה"נ, והוא התאריך שבו נמסרה טבריה לאגריפס השני, מאחר שנוארוס החריבה לאחר מותו של הרודס, והטביעה בה לא חודשה אלא בימי טריינוס⁽²⁶⁾. ומכאן מתברר לנו גם תאריך אחד ממניינו הכפול של אגריפס הבן⁽⁹⁾. הבא בקצתן של מטבעותיו: התאריך האחד הוא 11, והאחר 6, 27⁽²⁷⁾, ועתה מסתבר שמנין אחד — 11 — תחילתו במתן טבריה לאגריפס שחל בשנת 56/57, שהוא גם מניינה של ציפורי. אמנם המניין השני — שנת 6 — המתחיל בשנת 61, עדיין לא נתברר טעמו.

1.

רצוני לברר עתה כמה שאלות בטיפוס המטבעות והכתב שבהן, קודם שאני בא לנמק מבחינה היסטורית את טביעת המטבעות האלה. ראשית —

MGWJ, 1877, pp. 344-349 (22)

(23) Schürer, *GJV* 4. I, p. 588-9 n. 7

בשנת 61 לספה"נ.

(24) פרק ט'.

(25) זמן שלטונו חל בין השנים 52—60 לספה"נ. אין אנו חייבים לקבל את הדברים

כדיוקם בשנה־שנתיים, בפיו של פלאוויוס.

BMC, p. XIII, 5 ff. (26)

(27) בספרי מטבעות היהודים, א', קורפוס 53 ע' 110: קורפוס 58א ע' 112

האות: לפי טיפוסן של שתי המטבעות האות Σ כתובה בהן תמיד, בצורת C רומית, ואילו האות E לעולם רבועה היא. מה שקורא מר סיריג במטבע ב': — — NOLIPHNOΠOΛI, — — כמעט ודאי שהוא NOEIPHNOΠOIO. האות שהוא קורא ΔI היא, בעצם, IO, שכן זוהי דרך נטיית האות O במטבעות אלה, רבועה במקצת או סגלגלה, אבל תמיד היא פונה בקורסיבה לימין או לשמאל⁽²⁸⁾.

סגנון המטבע עניין מיוחד לנו בו. צד האחור דומה בשתי המטבעות, ויש בו גם דמיון לצד האחור של מטבעות אגריפס הבן, כפי שכבר אמרתי למעלה⁽⁵⁾. וראוי לציין, שהזר המקיף לחישוק דומה לזר שבמטבעות שכבר נטבעו באסיה הקטנה בימי אבגוסטוס: הוא עשוי לא על-ידפנה המקובלים, כי אם פרחים כעין פרחי הרימון⁽²⁹⁾.

הכתב היווני שבמטבעות אלו אינו מצטיין ביופיו, ונראה שהוא מעשה יד שאין יכולתה מרובה⁽³⁰⁾.

צורת כתיבת התאריכים, תחילה בא הסימן המצרי L, ולאחריו מניין השנה, ובו עתים העשרונים קודמים ליחידים, ולעתים מוחלף הסדר: IA—11. או ΔI = 14. והרי כיוצא בזה אנו מוצאים בכל מטבע ממטבעותיו של אגריפס: AI⁽³¹⁾; ΔI בצד IA⁽³²⁾; HI בצד HI⁽³³⁾; ΘI בצד IO⁽³⁴⁾; ΔΓ בצד EA⁽³⁵⁾ וכדומה.

טיפוס הסמל במטבע א' — שתי קרני השפע המצטלבות וביניהן

⁽²⁸⁾ ראוי במיוחד לבחון כל זאת לאור המטבע ב'. בצד הפנים האות O מרובעת כמעט, ונטייתה כעין D לטינית כלפי ימין וכאילו מתמוגת בכרע הימני של האות N. צורה זו יש גם לאות O בשורה השלישית של צד האחור. כאן גם המקום להעיר על דרך התקשורתן של אותיות כגון הכתובת שאני קורא אותה CIAC במקום שמר סיריג קורא NIAC. באותה מטבע, בשורה ד', אפשר לראות את המלה KAICAP כשהאותיות I ו-C מתקשרות ביחד עם האות A ומתקבלת הקריאה KAIAP בגלל נטייתה של האות C כלפי שמאל אל האות I, כשכרעה תחתון מתקשר גם ב-A שלאחריה.

B M C, *Roman Empire* I. Pl. 21, 11, 12 (29)

(30) על כמה סימנים כבר עמדתי לעיל.

(31) בספרי מטבעות היהודים. קורפוס 53 וכן 58^a.

(32) שם. קורפוס 59, לעומת קורפוס 61.

(33) שם. קורפוס 61 (b), 62 (b).

(34) שם. קורפוס 63.

(35) שם. קורפוס 73.

הקאדוקיאוס. שתי קרני השפע הן סמל האושר, והקאדוקיאוס—הקיריקיאון—סמל השלום⁽³⁶⁾. וציפורי העיר, יהיה לה בעתיד במטבעותיה סמל הקאדוקיאוס⁽³⁷⁾. שהוא בוודאי הד לימים עברו—כעיר "שחרת שלום". הימים ימי נירון קיסר. הטביעה שלו ברומא וברוב הארצות הכבושות, הכילה את תיאור מזבח-השלום *ara pacis* (38) וכן את *pax* (39) וסמלים וכינויים אחרים של השלום. ואספסיינוס עוד הגדיל אחר-כך ברוב מטבעותיו⁽⁴⁰⁾. במטבעות של אלכסנדריה הקרובה באו בצד מעלות אחרות של שאיפות הקיסר, או הגשמתו כצדק, כאל השמש, כאל הרוח הטובה בצורת הנחש אוריאוס—גם תיאורו כעושה-השלום, ואלת השלום IPHNH נושאת קרן-שפע וקאדוקיאוס מתוארת במטבעותיה של אותה העיר⁽⁴¹⁾.

ז.

ננסה לברר עתה את הרקע ההיסטורי של המאורע, או המאורעות, שגרמו לטביעתן של מטבעות אלה. כבר עמדו רוב החוקרים על הסתירות שבין דברי יוספוס במלחמות לדבריו בספר חייו בעניין המאורעות שאירעו בציפורי⁽⁴²⁾. שתי מטבעות אלו מאשרות את דבריו בספר חייו כתיאור נאמן למאורעות, ומכאן גם חיזוק

(36) מר סיריג מביא במאמרו את החומר לסמל זה, והוא מציין שסמל משותף זה אינו מצוי בכלל במטבעות שנטבעו מחוץ לארץ-ישראל לפני ימי אנטונינוס פיוס, אני סבור, שסמל זה כבר נמצא במטבעות קומאגיני מימי אבגוסטוס (*Mattingly, Roman Coins* Pl. XXXIV, 3) ובשנת 68 כטבועה בספרד נמצאת מטבע כזו: *BMC, Roman Empire I*, p. 290 Note; p. 302 Note; Pl. 51, 10 כשהם אחווים בשתי כפות תקועות.

(37) במטבעות טריינוס 4, Pl. I, 2 Nos. 12 ff. *B.M.C.*

(38) במפתח *B.M.C., Roman Empire I*, ביחוד כשהכתובת משיחה על "שלום על פני אדמות וים".

(39) שם, בכ"מ.

(40) *B.M.C., Roman Empire, II*.

(41) *Joseph Vogt, Römische Politik in Agypten* p. 21, Pl. I, 4 & 3.

5, 6, 7

(42) השווה בעיקר את הסתירות שבין חיי יוסף, פרקים ה, כב, כה, מה, סה ובין מלחמות

ב', כ, ו, וביחוד: שם ב' כא, ז.

לדעתם של אותם חוקרים האומרים שספר זה נכתב בימי המלחמה עצמה, אלא שפרסומו נדחה לזמן ארוך, כשלושים שנה בערך (43).

כבר ציין שירר (44), על סמך הדברים האמורים בספר חייו של פלאוויוס, שהעיר ציפורי לא נקטה כל עמדה בעד המרד, אבל גם לא בעד הרומאים. עיר זו, שרוב תושביה יהודים היו (45), בירת הגליל היתה, ומבחינה זו היתה טבריה צרה לה. כנראה גמרה ציפורי אומר ללכת עם הרומאים, וכאשר הגיע אספסיינוס מאנטוכיה לעכו, כדי לצאת מכאן ערוך למלחמה נגד תנועת המרד בארץ באו אליו שליחי העיר ציפורי — "אשר הם לבדם דרשו שלום לרומאים, כי הטיבו לראות מאין יבוא עזרם וידעו את כל כוח הרומאים, ועל כן מיהרו עוד לפני עלות אספסיינוס לתת את ערובתם לקסטיוס גאלוס וכרתו עמו ברית וקיבלו חיל-משמר, ועתה יצאו בברכת-שלום לקראת המצביא (החדש) והבטיחוהו כי בכל אוות נפשם יהיו נאמנים בבריתו וגם נגד אחיהם" (46).

עובדה זו יוספוס מדגישה כמה פעמים בשני ספריו ובמיוחד — בספר חייו (47).

נראה לי שמאורע זה, שמירת האמונים לאספסיינוס, והברית שנכרתה קודם-לכן עם קסטיוס גאלוס, הם הסיבה לטביעת שתי המטבעות הנידונות כאן. הן נטבעו בשנת י"ד לנירון, קרוב לוודאי לאחר אפריל של שנת 67 לספ"ג. האותיות SC שבמטבע ב' מעידות שטביעת מטבע זו נעשתה בהחלטת הסינאט, או — לפחות — לפי דוגמת המטבעה הקיסרית שבאנטוכיה או בקיסרי שבאפאמיה. אפילו יתברר על סמך מטבעות חדשות וברורות

Lacquer, *Der jüd. Historiker Josephus*, p. 6 ff. (43)

Schürer, *op. cit.* II p. 164, I, 610 ff. (44)

(45) מלחמות ג', ב, ד, "כי בכל אוות נפשם יהיו נגד אחיהם".

(46) מלחמות ג' פ"ב, ד.

(47) פרק ח: "את אנשי ציפורי מצאתי במצוקה גדולה ובפחד לגורל עיר מולדתם, אשר הגלילים עמדו לשימה למשיסה בגלל ידידותם את הרומים — אנכי חילצתי אותם מפחד, כי הרגתי את ההמון המתקומם נגדם". כנראה שההמון ישב עוד בקרב אנשי ציפורי, שכלל תושבי הערים הנדולות ורוב העשירים, לא היה עם לבם להלחם ברומאים, אשר עמם היו קשורים בסחר. פרק ט: — "מפני שנאתם לאנשי ציפורי השומרים אמון לרומאים".

פרק כב: — "תושבי העיר הזאת אשר החליטו להשאר נאמנים לרומאים..."

פרק כה: "אנשי ציפורי לא נענו לו (ליוחנן) — יען כי בחרו ברומאים להיות להם

לאזונים". ועי' עוד בפרקים מ"ה, ס"ה — בוויכוח עם יוסטוס.

יותר שיימצאו בעתיד, שהכתובת במטבעות היא εἰρηνόπολις—דבר שקשה לי להניחו—אף-על-פי-כן לא יהיה בכך משום סתירה להנחה שהמטבע נטבע לכבוד אספסיינוס מטעם העיר ציפורי כעיר השלום. וברור למדי שמטבעות אלו אין להן כל שייכות לעיר נירוניאס, וקשה להניח שמקומות הסמוכים זה לזה כל כך כנירוניאס וציפורי, יקראו שניהם בשם אחד. ולא עוד אלא גם העובדה שהשם אירינופוליס לא נשמר לציפורי אחר-כן, יש בה כדי הכרעה לצד הצעתנו. שהרי אין סיבה להסרת השם הזה. ניחא ביטול השם נירוניאס לאחר מות נירון משום "מחיקת הזכר" *damnatio memoriae*, אבל מה סיבה לבטל את השם אירינופוליס בעיר שסמל השלום הוא הסמל העיקרי שלה? הרי במקומות רבים נשמר שם זה ולא נמחק, ואילו אם נטבעו המטבעות לשמו של עושה השלום εἰρηνόπολις אספסיינוס—על ידי אזרחי העיר ציפורי, הרי מוצדקת הכתובת וטביעתן החד פעמית. סבורני שעלינו לראות בשתי מטבעות אלו את הטביעה הראשונה של ציפורי ואת ראשית מנינה של העיר, שהוא בשנת הטביעה—השנה האחת עשרה לשלטונה העצמי, לשלטונה על הגליל—מניין שראשיתו בשנת 57 לספירת הנוצרים.